

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
Pedagogická fakulta
Ústav pedagogiky a sociálních studií

LENKA HYSKOVÁ
3. ročník
Učitelství praktického vyučování a odborného výcviku

**TOVARYŠTVO JEŽÍŠOVO A JEHO PEDAGOGICKÉ VLIVY
NA ÚZEMÍ ZEMÍ KORUNY ČESKÉ**

Bakalářská práce

Vedoucí závěrečné práce: Mgr. Pavel Neumeister, Ph.D.

OLOMOUC 2011

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci s názvem „Tovaryšstvo Ježíšovo a jeho pedagogické vlivy na území zemí Koruny české“ vypracovala samostatně a použila jen literaturu a prameny uvedené v seznamu literatury. Souhlasím, aby práce byla uložena v knihovně Pedagogické fakulty univerzity Palackého v Olomouci a zpřístupněna ke studijním účelům.

Lenka Hysková

Poděkování

Mgr. Pavlu Neumeisterovi, Ph.D., za metodickou pomoc

Doc. Dr. Michalu Altrichterovi, Th.D., za prvotní uvedení do pramenů a literatury

Olomouc, 2011

Lenka Hysková

Obsah

1 Úvod do problematiky – zhodnocení dosavadního zkoumání tématu	6
2 Vznik jezuitského školství – nástroj rekatolizace	8
2.1 Zakladatel řádu	8
2.2 Pozice katolické církve před Bílou Horou	9
2.3 První misionáři	10
2.4 Nezdolný řád	11
2.5 Rekatolizační plány	12
2.6 Dočasná změna	13
2.7 Spor o vysoké učení	14
3 Jezuitské školství na našem území	15
3.1 Organizace škol	15
3.2 Typy vzdělávání	15
3.3 Působení pedagogů	16
3.4 Nevýhody velkých učeben	17
3.5 Koleje	18
3.6 Klementinská kolej	19
3.7 Kolej v Olomouci	19
3.8 Kolej v Brně	21
3.9 Kolej v Krumlově	21
3.10 Kolej v Jindřichově Hradci	21
3.11 Život na kolejích	22
3.12 Dny všední, dny sváteční.....	23
3.13 Chvilé volna, odpočinku	24
3.14 Prázdniny	25
4 Systém vzdělávání – cíle, prostředky, obsahy	27
4.1 Význam jezuitské pedagogiky	27
4.2 Vzdělávání učitelů	28
4.3 Způsoby vyučovacího procesu	28
4.4 Upevnění si znalostí	29
4.5 Význam latiny	30
4.6 Divadlo jako prostředek komunikace	31
4.7 Posilování fyzické zdatnosti	32
4.8 Přírodní vědy	32

5 Absolventi jezuitských škol	34
6 Tradice jezuitského vzdělávání v českých zemích	37
Závěr	39
Literatura	40

1 Úvod do problematiky – zhodnocení dosavadního zkoumání tématu

Název řádu Tovaryšstvo Ježíšovo, nebo jednoduše jezuité, vyvolá v mnohých rozporuplné reakce. Příchod tohoto řádu do zemí Koruny české je mnohými vnímán jako začátek nechvalně známého období českých dějin, podle Jiráskova označení „dobou temna“. Je to doba, kdy naše země v časech třicetileté války a pod vládou Habsburské dynastie, prožívá nelehké časy nejen díky obsazení našeho území cizími vojsky, ale navíc je zasahováno do náboženských svobod občanů a náboženská tolerance, která dosud byla v Čechách prosazována, se dostává již jen do vzpomínek současníků.

Rekatolizace se neobešla bez nesouhlasu a povstání protestantsky smýšlejícího obyvatelstva. Jezuité, kteří před třicetiletou válkou byli do našich zemí pozváni, měli být nástrojem katolické církve i panovníka a s jejich pomocí se měly kacírské Čechy nábožensky sjednotit se západní Evropou.

Můžeme se zeptat, kdo byli tito muži, kteří i v zemích, kde většina obyvatel jim nebyla přátelsky nakloněna, získali takovou moc. Kde brali jistotu, že se jim podaří rekatolizovat svět?

Název tohoto řádu v mnohých vyvolá různé představy. Někteří v nich vidí paliče knih, čarodějnic a pohůnky nenáviděných Habsburků. Jiní je považují za nezdolné misionáře, šířitele víry, zastánce chudých a slabých, bojovníky s morovými ranami či zakladatele hromadného vyučování v českých zemích.

Předsudky o poněmčování českých obyvatel a úsilí o vymícení národního jazyka jsou již dávno zastaralé. Ba naopak. Díky nejnovějším poznatkům současných badatelů víme, že jejich snaha se zdejšímu obyvatelstvu co nejtěsněji přiblížit, je nutila se co možná nejlépe a nejrychleji naučit řeč země, ve které pobývali. Můžeme tak podotknout, že pro naši zemi snad byli přínosem? V národním jazyce, v našich podmínkách v češtině, kázali v kostelích, vyučovali žáky, navštěvovali a promlouvali k širokému obyvatelstvu. Svou pílí a příkladným chováním dokázali získat přízeň mnoha lidí, kteří jim byli finančně nápomocni, aby již tři měsíce po svém příchodu do Čech mohli zahájit výuku v pražském Klementinu a postupně rozšiřovat síť škol na našem území.

Tato práce je především zaměřena na jejich postupy při výchově a vzdělávání žáků. Snažíme se zde jezuitu popsat jako učitele, poradce, pomahatele. Chceme představit organizaci chodu kolejí, vyučovacího procesu, typy vzdělávání, život žáků i pedagogů.

Hlavním cílem práce je rekonstruovat, popsat, analyzovat a zhodnotit roli Tovaryšstva Ježíšova v procesu rozvoje vzdělanosti v českých zemích v kontrastu s obecnými stereotypy vnímání Tovaryšstva Ježíšova.

Naplnění hlavního cíle je podmíněno dosažením dílčích cílů, jimiž jsou:

- a) shromáždit, analyzovat a kriticky zhodnotit dosavadní zdroje poznání v oblasti přínosu Tovaryšstva Ježíšova k šíření vzdělanosti v českých zemích,
- b) nastínit roli edukace jako součást obecného programu působení Tovaryšstva Ježíšova
- c) popsat hlavní přínos Tovaryšstva Ježíšova k šíření vzdělanosti v českých zemích
- d) charakterizovat klíčová specifika „teorie výchovy“ Tovaryšstva Ježíšova v kontextu dobových pedagogických teorií (pojetí cíle výchovy, role subjektu a objektu, prostředky výchovného a vzdělávacího působení).

2 Vznik jezuitského školství – nástroj rekatolizace

2.1 Zakladatel řádu

Zakladatel Tovaryšstva Ježíšova Ignác z Loyoly se narodil do šlechtické rodiny, která často pobývala na španělském dvoře. Pozdější nepřítel vladaře jej donutila vstoupit do armády. Ve válce s Francií po zásahu dělovou koulí téměř přišel o nohu. Toto zranění jej na dlouhou dobu připoutalo na lůžko. Zde se také zrodila myšlenka... Vzdal se světské slávy a navrátil se domů s představou, stát se světcem. Po vstupu do pařížských kolejí, získává pro svou myšlenku přívržence z řad pařížského studentstva.

Společně pomáhají ve špitálech, ujímají se hladových dětí, žebráků, nemocných. Organizují sbírky, díky kterým jsou schopni svým chráněncům zajistit přežití. Ignác z Loyoly si moc dobře uvědomuje, že dobrá organizace je základní klíč k tomu, aby si on i jeho druhové získali vážnost nejen u církve, ale i u široké vrstvy obyvatelstva. K dosažení tohoto cíle vytváří postup, který mají členové naplňovat svou cílevědomou a jednotnou činností vedenou s železnou kázní, jež by kopírovala činnost armády.

Základní teze nazvaná „Formulae instituty“, v prvním znění byla schválena bulou papeže Pavla III, roku 1540.¹ Znamenalo to první krok k vytyčené metě. Zde Ignác z Loyoly popisuje chod jím založené organizace, líčí cíle, předpisy a povinnosti členů řádu. *„Kdokoliv chce v našem Tovaryšstvu, jež si přejeme označit jménem Ježíšovým, sloužit Bohu jako voják pod praporem kříže a sloužit jedinému Pánu a jeho náměstkovi na zemi římskému papeži, ať si uvědomí, že po slavném slibu trvalé čistoty se stane členem Tovaryšstva založeného především k tomu, aby usilovalo o prospěch duší v křesťanském životě a učení a aby šířilo víru veřejným kázáním a službou Božího slova, duchovními cvičeními a charitativní činností, jmenovitě tím, že bude vyučovat děti a nevzdělané lidi křesťanství a zpovídáním poskytovat duchovní útěchu křesťanům.“*²

Nejdůležitějším řádovým předpisem se později stává jeho „Constitutiones et declarationes generalis Societatis Iesu“, jednoduše Konstituce.³

¹ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, K. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2006. ISBN 80-246-1082-5, s. 17

² ČORNEJOVÁ, I., RICHTEROVÁ, A., aj. *Jezuité a Klementinum*. Praha: Národní knihovna ČR a Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova, 2006. ISBN 80-7050-485-4, s. 61.

³ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, K. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2006. ISBN 80-246-1082-5, s. 17

Tento dokonalý text je výsledkem jeho jedenáctileté práce, na které pracoval až do své smrti roku 1556. Tento řád nepozbyl platnosti až do dnešních dob.

Obsahuje deset kapitol, kde se dočteme o činnosti řádu, práci kněží, misionářů či fungování školství.

Později mohou jezuité začít s kázáním k lidu. Dokázali být natolik horliví a přesvědčiví, že velmi rychle získávají obecenstvo, které jim naslouchá, žádá o zpověď a svaté přijímání.

Avšak ovládnutí chudých mas je málo proti tomu, pokud by takto dokázali ovládat i svědomí těch, co mají tu moc pohnout dějinami, svědomím mocných.

První nabídkou, být zpovědníky knížat, začíná jejich politické působení. Jejich aktivity tak dostávají jasný cíl: Mít mocné přívržence a s tím spojenou politickou moc. Díky svému základnímu poslání - misiím se postupně vytyčený cíl stává skutečností. Zde přesvědčují stále nové následníky a mecenáše. Zde postupně zakládají školy, kam dosazují své vyučující. Pomocí výchovy a vzdělávání získávají ke svému učení i děti z nekatolických rodin.

2.2 Pozice katolické církve před Bílou Horou

V době humanismu – před třicetiletou válkou byla naše země velmi tolerantní k různým druhům náboženského vyznání svých obyvatel. K vyznávání katolického náboženství, se hlásilo jen 10% obyvatel českých zemí. Náboženská svoboda otvírala dveře ke vstupu mnoha učenců do naší země.

Katolická církev měla velké snahy posílit svou pozici v českých zemích a vláda Habsburků, vyznávající toto učení, mohla církvi v této snaze napomoci.

I když se Ferdinand I. stavům zavázal, že bude ctít basilejská kompaktáta, jeho zájmem bylo obnovit v Praze arcibiskupství. Dosažení tohoto záměru a zároveň rozšíření katolického vyznání v naší zemi nebylo jednoduché.

Aby jeho záměr byl co nejefektivnější, povolal do země iniciativní řád, který se také velmi aktivně zabýval nejen misionářstvím a kázáním, ale, a to v neposlední řadě, školskou činností - jezuity.

Než však zavítali do Prahy první členové řádu, zkoumal situaci v Čechách Petr Canisius. Došel k názoru, že rozšířený utrakvismus není překážkou pro nástup jezuitů.

Tou se však později stalo rozšiřující se luteránství.

2.3 První misionáři

Protestantské Čechy, které již v 15. století odpadly od Říma, nově příchozí obyvatele z řádu Tovaryšstva Ježíšova nevívaly s nadšením. Prý i kameny jejich směrem litaly. Prvních dvanáct cizinců v černých hábitech, vzbuzující nedůvěru pražanů, se usídlilo v bývalém dominikánském klášteře u svatého Klimenta v Praze.

Objekt si vyhlédl jeden z prvních jezuitských misionářů - Petr Canisius. Výběr tohoto místa rozhodně nebyl nahodilý. Klášter ležel na strategickém místě u Karlova mostu. Při pozdějším dobývání města hrál důležitou roli. Jezuity byl obýván až do jejich zrušení a to do roku 1773.

Dne 21. dubna 1556 dorazilo do Prahy dvanáct mužů. Přišli do prostředí, které jim rozhodně nakloněné nebylo. Proto se jako první museli naučit řeč. Překážek se nebáli. Svou precizností a pílí velmi rychle dokázali získat nejen důvěru obyvatel, ale také štědré mecenáše, díky kterým již v červenci téhož roku mohli za zdi klementinského kláštera zahájit výuku chlapců. Šlo o školu nižšího stupně, která pro řád nebyla zásadní. Avšak cíle, mít v Praze vysoké učení se jim podařilo dosáhnout relativně brzo, a to již roku 1562. Za pomoci Ferdinanda I.⁴ se tak jezuitská akademie stala druhým vysokým učením v Čechách.

Trnem v oku římským církvím byla pražská univerzita, která jako jedno z nejvýznamnějších center vzdělání v Evropě, nebyla v rukou katolické církve. Získat pražskou univerzitu, byla pro Řím jedna ze zásadních věcí. Katolickou se však stala až mnohem později.

Velké zaujetí, nepřestávající píle i sponzorství jezuitům nakloněných majetných občanů, byly klíčem k tomu, že začali velmi záhy zakládat jezuitské koleje i v ostatních městech zemí Koruny české, ve kterých mohla být zanedlouho zahájena pedagogická činnost.

Zde můžeme vidět příklad toho, že než došlo v Čechách a na Moravě k pobělohorské rekatolizaci, jejich školství již bylo velmi úspěšnou činností. Nelze přehlédnout také fakt, že školství bylo pro chudé chlapce bezplatné a díky již zmíněnému sponzorství katolických mecenášů z řad šlechty či měšťanstva, byly školy otevřené téměř pro všechny zájemce o výuku. Chudí studenti bydleli v seminářích zdarma, stejně tak jídlo a ošacení dostávali bezplatně.

O schopnostech jezuitských pedagogů svědčí skutečnost, že řád mezi mladými lidmi velmi rychle získával popularitu a mnoho mladých hochů se právě pod vlivem svých učitelů hlásilo

---

⁴ ČORNEJOVÁ, I., RICHTEROVÁ, A., a j. *Jezuité a Klementinum*. Praha: Národní knihovna ČR: Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova, 2006. ISBN 80-7050-485-4, s. 14

ke vstupu do Tovaryšstva.

Dostat se do tohoto společenství však nebylo tak jednoduché. Pokud se mladík chtěl stát bratrem, musel projít mnoha pohovory a po přijetí do noviciátu, měl dva roky na to, aby se rozhodl, chce-li u Tovaryšstva Ježíšova dále setrvat. Pokud se rozhodl kladně, byl povinen se řídit pravidly řádu. Zde již panovala naprostá poslušnost, přísná disciplína a bezvýhradné a pečlivé plnění všech příkazů představených.

Jezuitští patres však nebyli tak necitliví, jak by to mohlo vypadat. Byli velmi dobrými psychology. Dokázali rozpoznat vlastnosti a možnosti svých členů, respektovali jejich individualitu a dokázali výborně odhadnout, k jaké činnosti má každý z nich předpoklady. „...musíme uznat, že mnozí představení postupovali vskutku moudře, když bedlivě hodnotili individuální vlastnost a schopnosti jednotlivých členů řádu a podle nich určovali zaměření jejich činnosti. Dbali na to, aby špatný učitel nepůsobil dlouho na školách, aby se kazatel, který nebyl sdostatek výmluvný a duchaplný, věnoval jiné práci a nenadaný člen řádu se nezabýval vědeckou činností.“⁵

Z dobových zápisků se například dovíme, že na nebezpečné misie neposílali žádné snílky či horlivce, kteří by snad udělali více škody než užitku. Pro každé poslání byli pečlivě vybíráni jedinci, kteří se pro danou činnost nejlépe hodili.

2.4 Nezdolný řád

Jak jsme již zmínili, Ferdinand I. se zavázal, že bude ctít basilejská kompaktáta. S tím, že přijal českou korunu, musel přijmout i tuto skutečnost.

Kališnická církev byla v Čechách, na rozdíl od Moravy, církví prioritní. Katolická církev zde neměla velkou základnu a mezi oběma vyznáními byla jistá forma tolerance. Na Moravě a ve Slezsku byla situace právě opačná, a proto zdejší jezuité, na rozdíl od protestantské Prahy, měli mnohem lehčí začátky.

Biskupu Vilému Prusinovskému se již roku 1566 podařilo v Olomouci zřídit kolej, při které působil gymnázium a roku 1573, zde byla založena, stejně jako v Praze, univerzita. Katolictví, nejrozšířenější náboženství na Moravě však bylo nuceno ustoupit populární luteránské reformaci.

Toto období, pro katolickou církev a potažmo i jezuity, bylo obdobím velké zkoušky. Jezuité v našich zemích měli již silné zázemí v podobě postupně zakládaných kolejí. I když byli ze země dekretem z 1. června 1618⁶ s puncem agresivního katolického

---

⁵ ČORNEJOVÁ, I. *Tovaryšstvo Ježíšovo Jezuité v Čechách*. Praha: Hart, 2002. ISBN 80-86529-30-4, s. 54-55

a mnohými nenáviděného řádu vypovězeni z Čech, po návratu roku 1620, v době pobělohorské rekatolizace, jim síť kolejí dopomohla k rychlému nástupu a upevnění své pozice a to již s podporou státu. Je třeba však dodat, že návrat do koleje svatého Klimenta jim byl usnadněn také díky profesorům z Karlovy akademie, kteří se o jezuitskou kolej i knihovnu pečlivě starali. Avšak časy náboženské tolerance již byly definitivně roztrženy a kacířskému Karolinu bylo po Bílé Hoře zakázáno vyučovat.

2.5 Rekatolizační plány

Na pražské klementinské akademii v čase jejich začátků, studoval také jistý Vilém Lamormain. Tento člověk, byl studovaným jezuitou a později získal vliv na vídeňském dvoře. Protože znal poměry v Čechách, byl pověřen, mezi mnoha jinými o vytvoření plánu k rekatolizaci Čech. Nyní panovníkovi nestačilo jen působení ve školství na mládež a budování katolických škol. Jeho cílem bylo pro katolickou víru získat i dospělé obyvatelstvo, které se však bránilo.

Soupeření církví již nebylo na stejné pozici, jako před Bílou Horou. Zásah světské moci a mohutná podpora panovníka, řízena z Vídně, vyzvedla katolickou církev do předních pozic. Mnohé koncepce a plány, jak obyvatelstvo rekatolizovat usilují o to, aby nástup rekatolizace byl pozvolný. Již zmíněný Vilém Lemormain nebyl jediným, kdo připravoval plány k rekatolizaci. K úpravě náboženského převratu se zasloužil také arcibiskup Jan Lohelia. Shodoval se s Vilémem Lemormainem, ale také vyzdvihl důležitost zamezit evangelickým kněžím přístup k farníkům a tím jim vzít duchovní oporu. Evangelické kostely byly uzavřeny, jejich kněžím bylo zakázáno kázat a následně se nesměly slavit ani tradiční svátky.

Pro mnohé z obyvatel to byla opravdová tragédie. Víra byla pro rodiny centrem dění a tradicí. Ti, kteří svou víru nezavrhlí a nenechali se zlákat okázalostí, kterou katolická církev nabízela, patřili k elitě národa. Proto se mnohdy vylidnily celé vesnice. Lidé odcházeli do zemí, kde jim jejich náboženství nikdo nezakazoval. Tehdy mohlo odejít 30–35 tisíc obyvatel.⁷ Majetek, který zde byli nuceni zanechat, prošel konfiskací a v uvolněných obydlích se usadili cizinci katolického vyznání.

Katolické náboženství, se na rozdíl od protestantského, blížilo více svou mentalitou k většinovému obyvatelstvu. Potřebovalo nadchnout. Nastupuje okázalé, barvami nablýskané

---

⁶ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, K. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. Praha: Univerzita Karlova v Praze 2006. ISBN 80-246-1082-5, s. 90

⁷ ČORNEJOVÁ, I. *Tovaryšstvo Ježíšovo Jezuité v Čechách*. Praha: Hart, 2002. ISBN 80-86529-30-4, s. 98

a velikostí přebujelé baroko, doba jezuitů. Pořádání velkolepých poutí, jejich návštěvy a následné pokání, měly ulehčit přístup k Bohu. Také chápání lidských slabostí a možnost nápravy, byla pro široké vrstvy obyvatel velmi lákavá. To je důvod, proč strohá a přísná protestantská církev byla mnohými zavržena a katolická získala mnoho příznivců a podporu obyvatelstva.

V roce 1622 byli panovníkem jezuité dosazeni i na Karlovu akademii.

Po zrušení Rudolfova Majestátu, v roce 1624 vyšel patent, kterým bylo na územích Ferdinanda II. povoleno jen katolické náboženství. Protože v královských městech nesměl nikdo jiný než katolíci provozovat živnost, mnoho živitelů rodin bylo nuceno ze svého přesvědčení ustoupit. Pokud nechtěli zvolit nejistou emigraci, nebylo jiného zbylí, než přejít k víře, podporované panovníkem.

Finanční pomoc panovníka by však neměla takovou odezvu, jako následná aktivní podpora vojska. Hlavní silou rekatolizace byla jeho moc. Nepůsobila jen jako síla, postupující proti demonstrujícímu obyvatelstvu, ale i jako nátlak na měšťany, kteří se odmítali přizpůsobit.⁸

Ti museli vojáky nejen ubytovat, ale i živit. Také hrozba ztráty majetku a městských práv byl důvod, který mnohé nutil ze svého náboženského přesvědčení ustoupit.

2.6. Dočasná změna

Rekatolizační práce trvaly i v době třicetileté války a nezměnila to ani skutečnost vpádu Sasů do Čech v roce 1631. Byla to světlá chvíle pro některé exulanty, kteří se začali vracet zpět domů a lidé, kteří byli nuceni ke konverzi, se obraceli zpět ke své víře.

Také novým proboštem Karlovy koleje se stal kazatel Samuel Martinus z Dražova.

Jezuité byli nuceni znovu odejít do Vídně či Olomouce. Tato světlá chvíle pro protestanty však trvala jen jeden rok, než se vojskům Albrechta z Valdštejna podařilo obsadit Prahu a Sasové se museli vrátit zpět do vlasti.

Nová generace mladých lidí však již byla vychována v katolických školách, navíc lidé byli válkou unaveni a přítomnost všech vojsk na území nesli nelibě, protože je jen okrádali a ohrožovali. Proto také obrana Prahy proti Švédům v roce 1648 a vytvoření studentské legie, kterou vedl klementinský jezuita Jiří Plachý, měla u obyvatel silnou podporu.⁹

---

⁸ ČORNEJOVÁ, I. *Tovaryšstvo Ježíšovo Jezuité v Čechách*. Praha: Hart, 2002. ISBN 80-86529-30-4, s. 106

⁹ ČORNEJOVÁ, I. *Tovaryšstvo Ježíšovo Jezuité v Čechách*. Praha: Hart, 2002. ISBN 80-86529-30-4, s. 111

2.7 Spor o vysoké učení

Pravověrným odpůrcům Tovaryšstva, jako byli dominikáni, františkáni, cisterciáni či minorité, z nichž k nejznámějším patřil arcibiskup Arnošt Vojtěch Harrach, se nelíbilo postavení jezuitů, ani to, jaké si činili nároky na Karolinium, lépe řečeno správu pražského vysokého učení.

„Když jezuité listopadu 1622 převzali klíče od Karolina, začali intenzivně připravovat koncepci vysokého učení, kde měly být obnoveny všechny čtyři fakulty. Klementinskou filozofii a teologii ponechali jezuité téměř beze změn a započala rekonstrukce světských fakult - lékařské a právnické. Podle návrhu tak řečené zlaté buly pražské univerzity měla být vytvořena typická řádová akademie, kde všichni hodnostáři a profesori podléhali v nejvyšší instanci generálu Tovaryšstva v Římě.“¹⁰

Záměrem bylo, že i profesory světských fakult, jako byla lékařská a právnická, měl jmenovat jezuitský rektor. Harrachovi se nelíbil monopol jezuitů na vzdělání a požadoval kancléřská práva na pražském vysokém učení.

Šlo o práva pražských metropolitů, která byla udělena již Karlem IV. a nikdy si je nikdo nedovolil zrušit. Situace se natolik vyhrotila, že panovník Ferdinand III, který již na jezuitách nebyl natolik závislý, jako jeho otec, Karolinium jezuitům odňal, upravil poměry a vysoké učení zůstalo pod panovníkovým dohledem.¹¹

---

¹⁰ ČORNEJOVÁ, I. *Tovaryšstvo Ježíšovo Jezuité v Čechách*. Praha: Hart, 2002. ISBN 80-86529-30-4, s. 117

¹¹ ČORNEJOVÁ, I. *Tovaryšstvo Ježíšovo Jezuité v Čechách*. Praha: Hart, 2002. ISBN 80-86529-30-4, s. 119

3 Jezuitské školství na našem území

3.1 Organizace škol

Strukturu jezuitského školství, nelze se strukturou školství současného srovnávat. I když gymnázium, kam docházeli chlapci většinou od osmi let, bylo označeno jako pěti až šestileté, málokterý hoch tuto délku studia skutečně absolvoval.

Studium chlapců mohlo trvat déle, než bylo stanoveno, protože zvláště mladší žáci, právě absolvovaný ročník často opakovali. Zde se nejednalo o žádnou ostudu.

Studium nebylo jednoduché a opakování bylo důležité k upevnění získaných znalostí.

Byli i takoví, kteří studium ukončili po absolvování gramatikálních tříd a do syntaxu již nepostupovali.

To, co se za uplynulé dva až tři roky naučili, jim pro potřeby jejich životního poslání úředníků či obchodníků stačilo. Na škole zůstávali většinou žáci, kteří pocházeli buď z dobrých ekonomických poměrů, synkové šlechticů či měšťanů, nebo chlapci, kteří uvažovali o dalším pokračování studia na filozofii, či dosažení kněžské dráhy.

Aby do školy mohli chodit i žáci z chudších poměrů, u kterých finanční situace nedovolovala, aby je rodiče na škole a kolejích vydržovali, museli jezuité na takové žáky mít peníze.

Jak už jsme uvedli, tyto peníze získávali od bohatých příznivců, avšak v pozdějších letech rád díky podpoře z Vídně začal velmi dobře prosperovat. Již po Bílé Hoře získal díky panovníkovým konfiskacím značný majetek. Také v době třicetileté války bylo vyučování přerušováno a tím peníze, které byly určeny k rozvoji školství, zůstaly nepoužity.

3.2 Typy vzdělávání

Jezuitské školství bylo rozděleno na tři stupně:

První stupeň trval 5-6 let. Sem nastupovali chlapci ve věkovém průměru osmi let.

Studium mohli žáci ukončit kdykoliv. Často měšťanským chlapcům, pro přípravu jejich budoucího povolání, stačily jen tři, čtyři roky. Ostatní mohli studovat déle, dokonce zde byla možnost ročník opakovat, což tehdy neznamenal žádnou ostudu.

Délka studia byla závislá na počtu žáků a dělení první třídy. Nejmladší žáci začínali se základy latiny, kdy si osvojovali slovní zásobu a základy gramatiky. Nebylo to jednoduché, proto bývala třída rozdělena na dvě oddělení, kdy žáci tento stupeň mohli absolvovat i dva roky. Celou gramatiku museli zvládnout ve třetím ročníku, ve kterém již překládali a četli

hlavně z Aristotela či Seneky, napodobovali rétoriku Cicera. Také se učili historii, metriku či nauku o tropech. První tři ročníky byly gramatikální s názvy: principia, gramatika a syntaxe.

V posledních ročnících nazývaných poetika a rétorika, měli dokonale zvládnutou latinu, četli historické knihy, získali všeobecné znalosti. Takto byli připraveni na absolvování studií na univerzitě.¹²

Ke školskému systému té doby je nutno dodat, že před gymnáziem existovaly i přípravné třídy, kde učitel nemusel být členem řádu a děti, chlapci i děvčata, zde získávali elementární znalosti. V Praze toto vzdělávání zajišťovaly sestry Voršilky.

Následoval druhý stupeň - filozofická fakulta, jejíž doba studia byla tříletá. Tady hlavní náplní bylo čerpání přírodních zákonitostí z Aristotela. Využívali jeho „Fyziky“ či práce „O meteorických jevech“.¹³

Kolem osmnáctého roku věku – nejdříve, nastupovali na fakultu teologickou, která byla čtyřletá a také nejnáročnější. Výklady Desatera učily morálku, polemizovali a srovnávali jiná náboženství s katolickým, absolvovali biblické přednášky, kdy čerpali ze svatého Tomáše Akvinského.

Věkem žáků na kolejích se však nedá plně řídit, protože se ke stáří vyučovaných žádná konkrétní pravidla nevztahovala a zvláště teologickou fakultu absolvovali velmi často muži mnohem starší.

3.3 Působení pedagogů

Dozor nad školami zajišťoval provinciál, na kolejích byl nejvyšším představeným rektor. Ani jedna z těchto funkcí se nespojovala s výukou žáků. Za pedagogickou činnost zodpovídali školští prefekti, kteří pod sebou většinou měli šest učitelů. Starali se o výuku a prospěch žáků, vedli porady, sestavovali zkoušející komise, před kterými žáci při ukončení ročníku skládali zkoušky, jejichž zvládnutí jim umožnilo postoupení do vyššího ročníku.

Magistři a profesori, jež vyučovali na gymnáziích, působili na školách různě dlouhou dobu. Magistři, před tím, než nastoupili na teologii, a začali kariéru kněžskou, rok nebo dva působili jako učitelé na gymnáziích.

Pedagogická praxe u jezuitů byla povinná a prošel jí každý člen řádu.

Na školách však zůstávalo těchto mužů velmi málo. Většinou toužili po kněžské kariéře,

---

¹² BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, K. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2006. ISBN 80-246-1082-5, s. 54

¹³ ČORNEJOVÁ, I. *Tovaryšstvo Ježíšovo Jezuité v Čechách*. Praha: Hart, 2002. ISBN 80-86529-30-4, s. 72

či po vstupu do misií. Ve školství zůstávali otcové, kterým pedagogika přirostla k srdci a považovali ji za své poslání. Stálou pedagogickou činností se nejvíce zabývali učitelé rétoriky, kteří se po letech pedagogického působení stávali školními prefekty¹⁴.

Dlouhodobou prací s mládeží se dále zabývali správci seminářů a konviktů či univerzitní profesoři.

Mezi učiteli proto převažovali mladí muži, kteří často měnili svá působiště. Většinou začínali na malých školách, kde získávali praxi.

Ti nejlepší učili na akademických gymnáziích, jako bylo Klementinum či olomoucká akademie.

3.4 Nevýhody velkých učeben

Aby mohla být zavedena výuka, byl na jednu třídu limit osmdesát žáků.

Avšak na větších gymnáziích, jako bylo pražské či olomoucké nebylo výjimkou mít ve třídě vysoko nad sto žáků.

To také znamená, že třídy musely mít na takový vysoký počet žáků náležité rozměry.

Velikost třídy znamenala náročnost jak na osvětlení, tak i na vytápění. V zimních měsících se často stávalo, že výuka bývala krácena, protože se třídy nepodařilo dostatečně vytopit. Často také chybělo dřevo na topení. Pravidlem byly bíle natřené zdi s krucifixem, který v čele místnosti nesměl chybět. Po stěnách byly vyvěšeny citáty antických autorů, nebo práce studentů, patřící k těm nejzdařilejším. Pro studenty, takové vystavení jejich práce, bylo vyznamenání, kterého si velmi cenili.

Jak jsme již napsali, většinu budov jezuité dostali darem, konfiskací nebo získali od jiných řádů. Avšak mnohé z těchto nemovitostí potřebovali nově zrekonstruovat, či rozšířit. Podoba, budoucích vzdělávacích center začínala zpracováním architektonických návrhů, které musely být náležitě schváleny¹⁵.

Ty se vytvářely ve dvou kopiích. Hotové se posléze posílaly do Říma k odsouhlasení. Pokud generalát s projekty souhlasil, zůstávala jedna kopie v Římě a druhá byla poslána zpět zpracovatelům, se souhlasem zahájení výstavby¹⁶.

---

¹⁴ ČORNEJOVÁ, I. *Tovaryšstvo Ježíšovo Jezuité v Čechách*. Praha: Hart, 2002. ISBN 80-86529-30-4, s. 66

¹⁵ Nařízení z roku 1565 dekretem 2. generální kongregace.

¹⁶ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, K. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2006. ISBN 80-246-1082-5, s. 71

3.5 Koleje

To, kolik stupňů měla škola, záleželo na tom, jakého typu byla kolej. To znamená, pokud kolej byla velká, měla i škola nejvyšší stupně vzdělání. Na školách učili výhradně jezuitští učitelé a profesori. Zato žáci pocházeli ze všech možných koutů země a do roku 1618 nemuseli být ani katolického vyznání. Studentem jezuitského gymnázia se mohl stát každý chlapec, který absolvoval triviální třídu, nebo také ABC třídu. Nového žáka museli přivést jeho zástupci, to znamená rodiče či opatrovníci. Na to, z jakých ekonomických poměrů žák pocházel, nebyl brán zřetel. Snad jen chlapci ze šlechtických rodů či synkové bohatších měšťanů byli mladšího věku. Chápavý a vstřícný přístup učitelů ke studentům se jevil jako velmi účinný a v počátcích vývoje jezuitského školského systému, docházelo díky takovému jednání i ke konverzím žáků

Učitelé, působící na školách nebyli stálí, ale v rámci provincie se střídali a často měnili svá působiště. Výjimku tvořili profesori matematiky, kteří na jedné škole působili déle.

Problém měli jezuité v nedostatku kvalitních vyučujících. Jádro tohoto problému spočívalo v tom, že si na vyšších školách žárlivě střežili svůj monopol. Vyučující z jiných řádů na tyto školy neměli přístup. Avšak nižší školy a gymnázia měla velmi kvalitní výuku, která probíhala na akademických lektoriích.

Přístřeší studentům zajišťovaly semináře a konvikty, kde bylo o studenty velmi dobře postaráno.

V Praze, roku 1559 vznikl seminář svatého Václava, určený pro chudé studenty, o jehož financování se zasadil ještě Petr Canisius. Podobné uspořádání měla i Olomouc, kde však navíc působil papežský seminář, který sloužil k přípravě kněží pro protestantský sever.

Jednotlivé koleje měly domácí řády, které v průběhu času byly korigovány. Obsahovaly záznamy o chodu koleje v době svátků i ve dnech všedních. Jednalo se o organizování chodu kolejí jak uvnitř, tak i vně. Každý měsíc má v domácím řádu své místo, kde jsou zaznamenány církevní svátky. Toto období je ukončeno přehledem všech akcí v rámci daného měsíce. V řádu najdeme stať o vnitřním životě kolejí, dozvíme se, kdy kolej navštěvoval lékař, lékárník, najdeme zde pokyny ke stravování, času čtení či promluv. Je zde také uveden denní režim kolejí a škol či pravidla přijímání, nebo propouštění služebnictva.

3.6 Klementinská kolej

První školou, s podporou Ferdinanda I, založenou jezuitu na našem území bylo pražské gymnázium. Základnou pro jeho působení, se stal dominikánský klášter svatého Klementa, jehož základy stály u Karlova mostu. Postupně docházelo k jeho mnoha přestavbám a značnému rozšiřování. Tento proces trval téměř 170 let.

Začátek vyučování byl stanoven již tři měsíce po příchodu otců a to 7. července 1556.

Za důležité klementinské datum se považuje 27. srpen 1616, kdy zdejší kolej byla císařem Matyášem povýšena na akademii. Roku 1618 museli koleje jezuité opustit, aby se za dva roky vrátili a začali opět s vyučováním.

Zázemím pro obránce se stala kolej v roce 1648, kdy Švédové obléhali Prahu a kolej sloužila k odpočinku, ošetření či k zajištění stravy obránců.

3.7 Kolej v Olomouci

Od druhé poloviny 16. století se začaly měnit náboženské poměry.

Nástup protireformace tak zasáhl i Olomouc. I když dříve byla Olomouc silně katolická, postupem času se sem začalo šířit luteránství. Časem se Olomouc stala městem, kde většina obyvatel se klonila k tomuto novému náboženskému směru. S touto novou vírou seznámili občany olomoučtí chlapci, studující na univerzitách v Německu.

Císař Maxmilián II. byl katolického vyznání a jako vládce zemí Koruny české měl zájem, aby i jeho poddaní byli stejného smýšlení.

Olomoucký biskup Vilém Prusinovský využil pokynů Tridentského koncilu a roku 1566 dovedl do města řád spojený s protireformací – jezuitu. Poznal je při svých studiích v Římě a tehdy sám přemýšlel o vstupu do tohoto řádu. Rok 1566 je tedy průlomové datum založení olomoucké jezuitské koleje.

Zde, postupem času založili jezuité všechny typy vzdělávání. Jako první vznikly čtyři třídy latinské a ještě téhož roku byla založena akademie, určená pro výchovu kněží.

S datem 22. ledna roku 1573 se pojí papežovo schválení jezuitského učení a privilegiem Maxmiliána II. z 22. prosince. Téhož roku byla jezuitská akademie povýšena na univerzitu s právem udělovat studentům univerzitní hodnosti. Tak po Praze vznikla v našich zemích druhá univerzita. Rektorem se stal španěl Hurdato Perez.

I když studující chlapci pocházeli z našich zemí, učitelé byli hlavně cizinci.

Počet žáků na olomouckém jezuitském gymnáziu nebyl stálý. Byla léta, kdy se jejich počet pohyboval mezi čtyřmi až pěti sty. Jsou však známa období, kdy například v roce 1590 mělo učení asi 50 profesorů a až 600 studujících.

Rekordním bychom mohli určit rok 1739, kdy v Olomouci studovalo 678 hochů.¹⁷

Olomoučtí jezuité se vedle školství věnovali také misiím, které podnikali do více či méně vzdálených měst, jako byl Vyškov, Prostějov či Mohelnice.

Jezuitská kolej to ve městě neměla vůbec jednoduché. Luteránství tu mělo tak hluboce zapuštěné kořeny, že po smrti biskupa Prusinovského a častým střídáním slabých biskupů se kapitula dostala do rozporů. Sympatie k protestantům, hlavně ze strany radnice, dokonce hrozila zrušením jezuitské koleje. Začaly se rozšiřovat nekatolické školy.

Zvrat učinilo zvolení nového olomouckého kardinála – Františka Ditrichštejna.

Ten svým skromným jednáním dokázal na svou stranu dostat i městskou radu.¹⁸

V době třicetileté války v Olomouci pobývaly císařské armády, které město rabovaly a plenily. Jezuité, kteří spravovali univerzitu, museli v letech 1619 – 1621 z Olomouce uprchnout.

Od roku 1621 probíhalo vyučování s krátkou přestávkou v roce 1623, kdy vojáci do města zavlekli morovou epidemii, a proto škola musela být uzavřena.

Roku 1642 do města přišli Švédové, kteří zde pobývali až do roku 1650.

Poté, co jim Olomouc vyplatila náhrady, odtáhli a po nich zde zůstalo nejen naprosto hospodářsky zdecimované a zadlužené město, ale také vykradena univerzitní knihovna. Olomouckými věřiteli nebyl jen kardinál Ditrichštejn, ale také jezuité.

Zemské desky byly přestěhovány do Brna a díky tomu se Brno stalo hlavním městem Moravy. Také počet obyvatel patnáctkrát poklesl.

Od odchodu švédských vojsk se mohla univerzita začít rozvíjet.

Vedle teologie a filozofie přibylo, i přes jezuitské protesty, civilní právo.

To se začalo přednášet roku 1679. Nebyli to jezuité, kdo vedl výuku, ale civilní vyučující.

Jezuité odmítali uznávat jejich činnost, a proto vyučující práv nebyli vpouštěni na výsostné území univerzity.

Po bělohorských konfiskacích získali jezuité majetek, díky kterému mohli ve městě začít s rozsáhlou stavební činností. V roce 1660 začali stavět budovu starého konviktu.

Za patnáct let nato se již mohli stěhovat do nového semináře. Na začátku 18. století nechali na rohu dnešní Denisovy a Univerzitní ulice postavit novou školní budovu a roku 1722 byla dokončena nová kolej. Zde také dodnes stojí chrám Marie Sněžné, který byl určen převážně studentům k bohoslužbám a mším.

¹⁷ SCHULZ, J. (red.), ŠMERAL, J. (odb.red.). *Dějiny Olomouce 1*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009. ISBN 978-80-244-2368-5, s. 408

¹⁸ BARTOŠ, J. (red.), BISTRICKÝ, J., HOLINKOVÁ, J., aj. *Malé dějiny Olomouce*. Ostrava : Profil, 1972. 48-026-72, s. 64

Roku 1724 byl dokončen nový konvikt.

Jednou z nejvýznamnějších osobností, která se vepsala do dějin tohoto učení, byl Albrecht z Valdštejna, studující zde v roce 1605.

3.8 Kolej v Brně

I když na Moravě byli katolíci ve většině, na brněnsku nebylo kněží, kteří by díky svému vzdělání šířili víru mezi prosté obyvatelstvo. Jako možnost nápravy viděli bratři Jan a Václav Grodečtí zřízení noviciátu Tovaryšstva Ježíšova v Brně.

Dne 14. června roku 1572 podepsali fundační listinu, kterou dávali k dispozici kanovnický dům na Petrově i vlastní nemovitosti. Tím, že tuto listinu nedali zapsat do Zemských desek¹⁹, způsobili později jezuitům mnoho těžkostí.²⁰

A tak ke konci roku 1573 působilo v Brně 18 jezuitů.

Smrt Jana Grodeckého však způsobila, že byli jezuité z Brna vypovězeni. Kanovnický dům na Petrově nebyl v jejich vlastnictví a ani věnovací listina Jana Grodeckého, či protesty biskupa a podkomořího jim nepomohli. Jejich spásou byl dvouletý odklad. To již na trůn nastoupil císař Rudolf II., který v klášteře „Herburginých panen“ nechal kolej založit.

Dne 6. srpna roku 1578 bylo v Brně otevřeno gymnázium.

3.9 Kolej v Krumlově

Do Českého Krumlova povolal jezuity roku 1584 Vilém z Rožmberka. Ti přicházejí z Brna a z Itálie. Kolej je zde založena následující rok. Rektorem se stává Václav Šturm.

Vilém z Rožmberka však pro katolickou církev nebyl až tak zapálený, jak by si mnozí pravověrní katolíci představovali, což vedlo k protestům církve. Církev i kolej sice zajistil po ekonomické stránce, ale nepociťoval potřebu se pro jezuity horlivě angažovat.

Avšak roku 1591 se rozhodne jim předat patronát nad kostelem svatého Víta, kde probíhá kázání v českém jazyce.

V 17. století se jezuitská kolej rozšířila také o budovu divadla a nového semináře.

3.10 Kolej v Jindřichově Hradci

Na místě bývalého špitálu, také výkupem a likvidací několika měšťanských domů, Došlo k vytvoření dostatečné plochy pro položení základního kamene nového konviktu.

K této významné události došlo dne 4. července 1595. Již rok zde však jezuité aktivně

---

¹⁹ Obdoba současného katastru nemovitostí

²⁰ KOLÁČEK, J. *200 let Jezuitů v Brně*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2002. ISBN 80-86045-88-9, s. 8

působili a založili kolej. Jejich pozvání inicioval Adam II. z Hradce s manželkou Kateřinou, kteří zároveň 20. ledna 1594, podepsali zakládající listinu.

Stavba nové koleje postupovala tak rychlým tempem, že již v září roku 1595 mohli jezuitští magistři v západním křídle koleje vyučovat první dvě otevřené třídy gymnázia.

Roku 1598 byl zahájen provoz semináře pro chudé studenty.

Přízeň hradeckých pánů a rostoucí jmění i moc jezuitů znamenala omezování práv protestantů. Zabavení kostela a nepřijímání protestantských nemocných do městské nemocnice znamenalo nepřátelství, které se jezuitům nevyplatilo.

Když se v roce 1615 rozšířil požár semináře s přilehlým kostelem Maří Magdaleny, obyvatelstvo odmítlo pomoci při hašení. Tím oheň způsobil značné škody na majetku.

Stavovské direktorium z roku 1618, bylo proto přijato s nadšením hradeckých obyvatel.

V roce 1620, po porážce stavů, se Tovaryšstvo Ježíšovo do Hradce vrátilo.

Jejich postavení se upevnilo i díky Vilému Slavatovi, patřícího k horlivým příznivcům Tovaryšstva Ježíšova a jednomu z nejmocnějších pobělohorských politiků.

Výuka na Jindřichohradeckém gymnáziu byla ukončena roku 1778.

3.11 Život na kolejích

Život učitelů a žáků v kolejích se řídil pravidly. Tato pravidla vycházela ze zvyků dané země. Důležité bylo, aby každý den byl dobře rozvržen a tak plně využit.

Na kolejích žilo různé rozvrstvení lidí jak odlišného věku, tak i různých profesí, povinností.

Jelikož je tato práce zaměřena především na výchovu a vzdělávání, zaměříme se na pedagogy a žáky.

Každý z profesorů²¹ byl ubytován v soukromé cele, u které byla připevněna jmenná vizitka uživatele. Toto bylo jeho soukromí, kam neměl nikdo jiný přístup.

Studenti trávili většinu času se svými vrstevníky. Ve škole i v době volna, tedy pokud v konviktech²² žili celoročně. Rozvržení času na kolejích byl závislý na zvyklostech a potřebách jak každé školy, tak i na zvyklostech v dané provincii.

Den začínal ve čtyři hodiny ráno a to meditacemi a modlitbami. Hodinu poté začínala mše. Po čtvrt hodinové snídani, která se skládala z polévky, chleba ke kterému byl přikládán sýr či máslo a ovoce, následovala školní výuka, u které byl stanoven začátek na sedmou hodinu ranní.

U jezuitských gymnázií měli žáci dopolední i odpolední vyučování. Délka každého

---

²¹ Přestavený profesních domů, složili čtvrtý slib: 1. chudoby, 2. čistoty, 3. poslušnosti, 4. neomezené poslušnosti papeži

²² Internát při kolejích

bloku trvala dvě a půl hodiny. Dopolední vyučování končilo tedy o půl desáté. Odpolední výuka měla určen začátek o půl druhé a konec ve čtyři hodiny.

Odpolední i dopolední vyučování bylo rozděleno čtvrt hodinovou přestávkou. Odpolední vyučování se nejčastěji využívalo k opakování či k samostatnému studiu, na které dohlíželi prefekti, kteří také pro studenty připravovali časový plán pro samostudium.

Rozvrhy si jednotlivé koleje sestavovaly samy, avšak řídili se „Ratiem studioem“.²³ Výuka byla dělena na čtvrt hodinové až hodinové úseky. Už tehdy, se pro informaci učitele používalo školní zvonění. První zvonění mohli učitelé zaregistrovat deset minut před výukou, druhé po pěti minutách. Stejně tak se zvoněním označoval konec výuky. Po dopoledním vyučování následovala bohoslužba. Jedenáctá hodina byla dobou oběda. Vyučující obědvali ve škole, zatímco žáci odcházeli do konviktů.

Před vstupem do jídelny se žáci umyli v předsíni, kde měli připraveny umyvadla s vodou. Jídelna byla větší osvětlená místnost, se kterou sousedila kuchyň. Oběd začínal tradičním požehnáním a končil díkůvzdáním.

Strava se skládala ze tří chodů: polévky – masové vývary v bezmasých dnech zeleninové, druhým chodem byly pokrmy z ryb, drůbež, vepřové či jiné druhy mas, různé kaše či vařená zelenina. Následoval chod třetí - ovoce, zelenina, marmelády, bylinkové pokrmy, sýry, moučníky.

V době hodinového odpočinku si pedagogové chystali přípravy na odpolední vyučování či opravovali práce svých žáků. Po odpoledním vyučování přišel čas k návštěvě kostela, čas motliteb.

K večeri se chodilo na sedmou hodinu. V osm hodin zvonek ohlásil zavření jídelny a zvonění o deváté hodině oznamovalo čas k spánku.

3.12 Dny všední, dny sváteční

Sobota byla dnem všedním, avšak přece jen odlišným. Pro žáky i učitele byl tento den, dnem opakovacím. Opakovalo se probrané učivo v průběhu právě prošlého týdne.

Učitel se vracel ke složitým momentům v učivu, často probíhaly soutěže. Ve vyšších ročnících se tento den četla poezie, či probíhalo studium dějin. Sobotní odpoledne bylo zaměřeno na předříkávání katechismu, základů víry a vyšší ročníky také opakovaly řečtinu.

Protože vyučování bylo povoleno maximálně čtyři dny po sobě jdoucí, byly určeny dny odpočinku dva. Kromě neděle to často bývala středa, nebo čtvrtek. Pokud na jeden

---

²³ Plán studia

z těchto dní připadl svátek, studentům se odpočinkový den navíc nedával a vše běželo dál, v zaběhnutých kolejích. Připadl-li však sváteční den na běžný den v týdnu, mohl být tento den vyhlášen jako odpočinkový a v tradiční odpočinkový den, probíhalo vyučování.

Byl-li sváteční den v sobotu, nebo v pondělí středa zůstávala dnem odpočinkovým, ale i v tyto dny probíhala zkrácená výuka a to pravděpodobně dvouhodinová.

Skutečné volné dny byly vlastně jen v letních měsících a v týdnech, kdy se žádný svátek neslavil. V těchto dnech se pravděpodobně jen opakovalo, studenti recitovali či sloužily k četbě z historických knih. Pokud při kolejích byla i univerzita, odrazila se tato spřízněnost i na vyučování na gymnáziích. V době, kdy se na univerzitě konaly promoce, či na školu zavítala významnější návštěva, mívali rétoři, poeti, ale i mladší žáci v těchto dnech volno.

3.13 Chvilé volna, odpočinku

Pokud dovolilo počasí, trávili studenti i učitelé své volné dny venku, na procházkách v zahradě, kde si mohli číst, či hrát různé hry. Studenti vysokých škol a učitelé však hry, při nichž mohlo dojít ke zranění, měli zakázány. Šlo hlavně o míčové hry, kdy se běhalo či poskakovalo. Zakázány, jakožto hazardní, byly hry v kostky, či karty. Žáci si také často opakovali školní učivo.

V den odpočinku, mohl rektor povolit tak zvané akademie.

To se setkávali studenti k procvičování školních znalostí. Na klementinském gymnáziu byly tyto akademie dvě. Jedna byla pro žáky gramatikálních tříd a druhá pro poety a rétory. Tyto snahy žáků vyvrcholily veřejným vystoupením.

Předpisy jezuitských škol myslely i na psychologickou stránku žáků. Pro vysvětlení: jsou časové úseky, či období v roce, kdy se žáci lépe či hůře soustředí a jsou pro pozornost žáků více či méně přívětivá. Zde bychom mohli jmenovat letní horké dny, kterým se říkalo „psí“. To proto, že slunce se v těchto dnech nacházelo v souhvězdí Velkého psa. V naší provincii šlo o období od 22. července do 24. srpna. V tyto dny nebyly prázdniny takové, jaké je známe dnes. Žáci do školních lavic docházeli stále, ale samotné vyučování měli zkrácené. Prodloužením polední přestávky, se v době největšího horka využilo k odpočinku.

Dopolední vyučování u vyšších ročníků, to znamená filozofických a teologických tříd, bylo jen hodinové, a to od osmi do devíti hodin. Mladší žáci dopolední vyučování zkrácené neměli. Odpolední výuka jim však začínala o hodinu později, a to o půl třetí.

U vyšších ročníků byl začátek stanoven na patnáct hodin. Stejně zkrácení výuky platilo i v době velkých mrazů. Kdy třídy nebyly dostatečně vytopené.

V neděli, to znamená v den odpočinku, se ráno konaly pobožnosti. Žáci se pravidelně

scházeli ve třídě a společně se svým vyučujícím odcházeli do kostela na bohoslužbu. Poté následovalo kázání, které probíhalo buď přímo v kostele, nebo po odchodu žáků do tříd, přímo ve třídách. Odpolední katecheze končily ve čtyři hodiny. Po celou dobu na žáky dohlíželi jejich třídní učitelé.

Církevní svátky byly děleny do několika skupin, podle jejich významnosti. Mezi ty nejdůležitější patřily svátky jezuitských světců či blahoslavených. Další skupinou svátků byly ty, které se vztahovaly ke kraji, ve kterém se nacházela kolej. Jednalo se o svátky patronů země. V tyto dny se v kostelech konaly zpívané mše a kázání probíhalo v národním jazyce. Nejvýznamnějším církevním svátkům, což byly Velikonoce, dominovala bohatá výzdoba kostelů - oltářů, jejich nasvícení, a také zdobení stěn a obrazů. O Vánočních a Velikonočních svátcích, stejně jako o Letnicích, byla úplná výluka školního vyučování. Tyto tři svátky patřily k nejdůležitějším, a v popředí všeho zájmu byly náboženské obřady. Svátky menší důležitosti, k nimž patřila popeleční středa, svatý Josef, či svátek obřezání Páně, byly slaveny také, školní výuka probíhala, ale omezeně. Další svátky, což byly svátky světců, měly pro každou kolej víceméně různou důležitost. To však mělo na vyučování minimální dopad.

Každá třída či fakulta ctívala svého patrona. To znamená, že v jeho svátek žáci dané třídy zapálili svíce a vyzdobili obraz svého patrona. Za něj konala třída procesí a bohoslužby, po nichž v odpoledních hodinách měli již volno. Vždy se však jednalo jen o žáky zmíněných tříd, u ostatních ročníků probíhalo vyučování dle platného rozvrhu.

Nejmłodší žáci - ti z gramatikálních tříd měli za patrona svatého Ignáce, nebo svatého Řehoře Velikého. Svatá Barbora byla patronkou principistů. Muže, který kvůli škole a víře šel z Polska pěšky do Říma, kde vyčerpáním zemřel – Stanislava Kostku světili třídy gramatiků a syntaktů. Patronem poetů byl František Xaverský a rétoři a filozofové měli za patronku svatou Kateřinu Alexandrijskou.

Každá z provincií, měla však patrony jiné a jinak je slavila.

3.14 Prázdniny

I žáci jezuitských škol se jistě těšili na dobu prázdnin, kdy si mohli odpočinout od školních povinností. Prázdniny však nebyly takové, jaké je známe dnes.

Dny volna byly určeny v měsících září a říjnu a jejich délka byla závislá na ročníku, ve kterém studovali. Nejdelší prázdniny tak měli rétoři, kteří se těšili na celý měsíc volna. Poeti měli třítýdenní, syntaxisté dvoutýdenní a ti nejmladší měli volný jen jeden týden. Prázdniny pro rétory začínaly na svatého Matouše, ostatním se začátek postupně posouval

až do svatého Václava, kdy se škola uzavírala úplně. Začátek školního roku obvykle byl kolem svatého Lukáše.²⁴ Učitelé si prázdniny mohli užívat po svém. Byly jim přidány dny volna, stejně jako jejich žákům. Trávili je také odpočinkem.

Oficiální školní rok začal po svátku Všech svatých, kdy o půl osmé ráno, rektor slavnostně přečetl jména postupujících studentů do nejvyšších ročníků filozofie a teologie. Poté žáci odcházeli do kostela na mši. Po obědě se již do škol nevraceli a odpoledne si mohli užít volné zábavy.

Zmíněné prázdniny však nebyly jedinými v roce. Stejně jako naše děti měli žáci jezuitských škol volno o Vánocích. Tyto volné dny byly od 24. do 29. prosince, případně 2. ledna.

Tehdy však koleje neopouštěli, ale po celou dobu prázdnin navštěvovali kostely, kam chodili na bohoslužby a kázání.

Domů na prázdniny odjížděli pravidelně na Velikonoce. Od popeleční středy, až do středy ve velikonočním oktávu, se žáci se vraceli do farnosti svého bydliště, kde museli absolvovat svaté přijímání. Pokud však nebylo možné se z nějakého důvodu vrátit, mohli svaté přijímání absolvovat v místě svých kolejí. Museli to však mít povoleno od faráře ze své farnosti.

Další volné dny byly od masopustní neděle do popeleční středy a červnové prázdniny začínaly o Letnicích a to od neděle do úterka po Letnicích.

---

²⁴ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, K. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2006. ISBN 80-246-1082-5, s. 184-185

4 Systém vzdělávání - cíle, prostředky, obsahy

4.1 Význam jezuitské pedagogiky

Pedagogika jezuitů byla velmi úspěšná, i když ve způsobu používané výuky nešlo o nic nového. Jezuité se nechali inspirovat římským rétořem a filozofem Quintiliem.

Avšak alfou-omegou jejich učení je Aristoteles. Jeho pojetí morálky a filozofie učinili základním pilířem své výuky, kdy učitelé se ve výuce filozofie a přírodních věd od Aristotela nesměli odchýlit.

Právě díky logice Aristotela jezuité odolávali všem útokům svých náboženských i politických protivníků.

Systém jezuitského školství je typickým příkladem, jasně dané strategie cílů, kterým se podřizovaly metody, formy i organizace výuky. Učebním metodám vtiskli jasná pravidla. Možná, že striktně daný směr, jezuitského školství a jeho dodržování po celou dobu zlatého věku řádu, bylo terčem kritiky mnoha odpůrců. Jejich lpění na starých pravidlech a odmítání nových vědních poznatků jim rozhodně nebylo ku prospěchu.

Pokud žáci chtěli z gymnázia pokračovat dále na univerzitní studium, studium filozofie a teologie, museli dokonale zvládnout latinu, a proto bylo školství jezuitů zaměřeno na humanitní studium.

Přírodní vědy, k nimž patří i matematika, byly až do roku 1735 brány jako druhořadé.²⁵

Zajímavou může být skutečnost, že nezavrhovali ani pedagogiku protestantských myslitelů a ve svých metodách využívali i učení Komenského, jehož díla, po náležité úpravě, ke své činnosti často využívali. Stejně jako Komenský zdůrazňovali přirozenou autoritu učitele, spojenou s laskavostí, spravedlností a odbornými vědomostmi.

Za zmínku stojí zavedení Komenského učebnice „Janua linguarum reserata“, kterou tiskli v klementinské tiskárně v Praze. Byla zařazena do výuky gymnázií na konci 17. století. Komenského soubor her „Schola ludus“, měla dopomoci žákům prohloubit znalosti z latiny. Zde uplatňuje zásadu systematičnosti, kdy se žáci učí od nejjednodušší látky ke složitější, nutnost názorného vyučování s využitím příkladů. Jeho her využili jezuité při pořádání školních divadelních představení, kde se mohli uplatnit všichni žáci i když mnozí jen jako komparzisté.

Avšak ani Komenský jezuity nezavrhuje.

---

²⁵ 16. listopadu 1735, byl vydán patent, který nařizoval otcům zaměřit se také více na historii a přírodní vědy.

Velmi bedlivě sleduje jejich působení jak v zámořských misiích, tak i činnost v Evropě. Zdůrazňuje potřebu obnovení školství po třicetileté válce. Do čela staví právě jezuitu jako nejlepší možné organizátory i vzdělavatele.

Komenský se zajímá i o vědeckou činnost jezuitů a má (i když je již v emigraci) velmi dobré informace o jejich práci v oblasti školství ve své vlasti.²⁶

4.2 Vzdělávání učitelů

Povinností každého budoucího představitele řádu, bylo projít pedagogickou přípravou. Již zkušený pedagog se ujímal magistrů a seznámil je s jejich budoucím posláním, na které se museli náležitě připravit. Poučil je se způsobem ohodnocování, co a jak žákům diktovat, jak je seznamovat s probíraným učivem. Tyto informace byly základní a nestačily k tomu, aby učitel nabyt jistoty. K tomu, aby tito začínající učitelé měli svou práci ulehčenou a během svého působení získali i odlišnou oporu, než byli starší a zkušenější kolegové, sloužila jim příručka zvaná „Ratio studiorum“, ze které potřebné informace mohli získat.²⁷

Obvykle žáky čtyř nižších gymnaziálních tříd, vyučovali studenti vyšších ročníků, magistři filozofie, kteří se připravovali na studium teologie.

Taková vyučování musela být pro učitele velmi náročnou záležitostí, když si uvědomíme, že učitel měl něco málo přes dvacet let a stál před třídou, která čítala osmdesát žáků různého věku. Svě žáky, pokud to bylo možné, provázel jeden třídní učitel až do čtvrtého ročníku. Stávalo se to však zřídka, protože bývali často přerazováni, nebo se rozhodli dále pokračovat ve svých studiích.

*„Pedagogové, podobně jako většina jezuitů poměrně často měnili působiště. A právě způsob, jakým školy střídaly, naznačuje určitou hierarchii mezi nimi. První zkušenosti s přednášením rétoriky často získávali na menších školách v Kutné Hoře, Jihlavě či Uherském Hradišti.“*²⁸

Dva nejvyšší ročníky - poety a rétory - měli na starosti doktoři filozofie.

4.3 Způsoby vyučovacího procesu

Kdybychom porovnali tehdejší, s průběhem současného vyučování, mohli bychom konstatovat, že vyučovací metody byly velmi podobné těm dnešním.

Základem bylo, aby žáci získali informace. Ty si osvojovali učitelovým výkladem,

²⁶ NOVÁKOVÁ, J. *Čtvrt století nad Komenským*. Praha: Kalich Praha, 1990. ISBN 80-7017-084-0, s. 230-233

²⁷ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, K. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2006. ISBN 80-246-1082-5, s. 76

²⁸ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, K. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2006. ISBN 80-246-1082-5, s. 68

který probíhal hodinu dopoledne, kdy žáci byli seznamováni s teorií a hodinu odpoledne, když se četly úryvky probíraného učiva z učebnic. Tyto úryvky učitel rozebíral a vysvětloval význam textu. Většina začínajících pedagogů si osnovu hodiny předem písemně naplánovala. Dílo, ze kterého chtěli čerpat, museli také perfektně znát.

Osvojování probraného učiva se většinou provádělo formou opakování. To probíhalo druhý den, kdy si žáci pomocí různých cvičení či soutěží (o kterých se ještě zmíníme), látku vštěpovali do paměti.

Posléze docházelo k ověřování znalostí pedagogem. Jednalo se o formu ústní, což bylo zkoušení, či písemnou, do které zahrnuli překlady či písemné testy.

4.4 Upevnění znalostí

Jak již bylo výše uvedeno, běžný školní den se skládal z dopolední i odpolední výuky. Píli žáka mělo zajistit slovní povzbuzení či pochvala, na kterou museli mít nárok jak žáci slabší, tak i tací, co učivo zvládali lépe a rychleji. Jakýkoli fyzický kontakt, ať už pohlázení či pohlavek, povolený nebyl. Panovaly obavy, že přílišné sblížení učitele se žáky by nebylo prospěšné k udržení kázně.

Aby ve třídě žáci vykazovali kvalitní výsledky a docházelo k zapamatování učiva, museli učitelé žáky motivovat. Motivace probíhala několika způsoby. Samozřejmě nejpopulárnější, byly soutěže. Žáci vytvořili skupinky, nebo každý soutěžil sám za sebe. Učitel protivníkům dával otázky a oni se snažili říci správnou odpověď. Otázky si žáci mohli klást také navzájem, což motivaci touhy znát, ještě povýšilo. Vítěz byl oceněn a zároveň tyto soutěže bývaly zveřejňovány, což byla pro úspěšné žáky velká poklona. Další odměnou pro toho nejlepšího žáka, bylo získání „úřadu“ - magistratus, díky němuž měl ve škole privilegia.

Tento úřad zastával 1-2 měsíce. Šlo o čestné postavení. Ostatní, kterým se dařilo méně, získávali úřady nižší. Větší třídy mohly být takto rozděleny na dvě skupiny a každá z nich měla tuto hierarchii úředníků. Učitelům takový způsob dělení také pomáhal v jeho práci. Skupiny využíval k tomu, aby si navzájem opravovali písemné práce, čímž mu byla usnadněna následná kontrola.

Dalším způsobem upevňování znalostí byly domácí úkoly. Při jejich vypracování mohli být použity slovníky či učebnice. Nejpoužívanější příručkou žáků byla učebnice „Auxilia humaniorum scholium“.²⁹ Žáci většinou zpracovávali překlady z mateřštiny do latiny. Nemuselo však jít jen o písemné práce. Žáci se také nazpaměť učili básně či statě

---

²⁹ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, K. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2006. ISBN 80-246-1082-5, s. 85

z prózy. Písemné úkoly učitel s každým z žáků opravil, ten viděl případné chyby, které za pomoci učitele mohl napravit. Tím byl nucen si zopakovat mluvnická pravidla. Nejlepší i nejhorší práce se předčítaly před třídou, aby bylo možno porovnávat a na chybách vysvětlovat učivo. Nutno dodat, že se tak každému z žáků učitel věnoval individuálně.³⁰ Na konci každého vyučovacího bloku, probíhalo shrnutí látky jedním, nebo více žáky. Také mohl pedagog klást otázky, na které žáci odpovídali. V sobotu probíhalo tak zvané repetito, kdy docházelo k opakování učiva za celý právě prošlý týden.

4.5 Význam latiny

Ve výuce byl kladen velký důraz na jazykové a humanitní vzdělání.

Příručka „Ratio studiorum“ stanovuje díla, ze kterých se má při výuce čerpat. První místo ve výuce zaujala latina, kdy žáci museli zvládnout gramatiku, čtení – spisy z Cicera, básně Vergilia, Ovidia i Horátia s tím, že statě, které by narušovaly mravy žáků, byly z učebnic vynechávány.³¹

Dále žáci četli doporučená díla Caesara, Sallustia, Livia či Curtia, Nepota i Tacita. Vybraní autoři nebyli ve všech provinciích stejní, zde záleželo na učitelích, které autory budou při výuce citovat. V naší provincii byly oblíbeny dramata od Seneky, či Horatiova „Carmina“. Proč se jezuité zaměřili právě na tyto antické autory, když už ve středověku byla latina jedním z nejpoužívanějších jazyků? Můžeme zde jmenovat Cicera. Je znám jako klasický antický řečník s vytříbeným jazykem, což bylo velmi významné. Středověcí autoři již spisovnou latinu nepoužívali, z toho důvodu nebyla pro školství vhodná.

Právě důsledné lpění na latině bylo jezuitům, zřejmě právem vytýkáno.

Snad v počátcích řádu tyto jazykové znalosti byly dostatečné. Později však již mrtvá latina se stávala nemoderní a jezuité právě ve výuce živých jazyků značně pokulhávali.

Další důležitou řečí, kterou jezuité vyučovali, byla řečtina, která však již nedosahovala takových kvalit. Z řeckých textů bychom mohli vyzdvihnout Ezopovy bajky, úryvky z Plútarcha či díla Homéra „Iliady a Odyssei.“

Dříve však, než se jmenovaní autoři dostali do rukou žáků, byla jejich díla přepracována tak, aby nekazila morálku. Některé pasáže proto musely být úplně vynechány, jiné pozměněny. Díla, která takto nebylo možné upravit, žákům do rukou vůbec nepřišla. Důležitým jazykem, který jezuité vyučovali, byla hebrejšтина, jakožto svatý jazyk.

---

³⁰ ČORNEJOVÁ, I. *Tovaryšstvo Ježíšovo Jezuité v Čechách*. Praha: Hart, 2002. ISBN 80-86529-30-4, s. 119

³¹ ČORNEJOVÁ, I. *Tovaryšstvo Ježíšovo Jezuité v Čechách*. Praha: Hart, 2002. ISBN 80-86529-30-4, s. 69-70

Metodou výuky jazyků se užíval výklad. Učitel žákům úryvek přečetl a poté jeho obsah v žakově mateřtině stručně vysvětlil. Následoval společný doslovný překlad. Tímto postupem jim byla vysvětlena gramatika a žáci si rozvíjeli slovní zásobu. Čím lépe žáci řeč zvládali, tím méně se ve výuce užívalo mateřštiny.

4.6 Divadlo, jako prostředek komunikace

Jezuitské divadlo se postupně vyvíjelo. V nejranějších dobách bylo postaveno na jednoduchém a krátkém výstupu. Později se již hrály hry s dělením na tragédie, komedie a deklamace.³² Divadla se postupem času stala natolik oblíbená, vznikly předpisy, které povolovaly jen určitý počet výstupů v roce.

Nejčastěji se hrálo začátkem školního roku, v době masopustní o Velikonocích a na konci školního roku. Na větších gymnáziích byla divadla šestkrát do roka, to znamenalo, že každá z tříd si jednou za školní rok mohla připravit představení.

Hru pro své svěřence připravil třídní učitel, který ji se žáky také secvičil.³³

Obsazení rolí se často konzultovalo se školským prefektem či rektorem. Po třítydenním zkoušení měli žáci generální zkoušku, kterou do tří dnů vystřídalo samotné představení.

Doba trvání takového představení trvala dvě až tři hodiny. Skládala se z přede hry, vyplněné tancem či mimikou. Ty přibližovaly obsah samotného hlavního děje, který měl 2-3 jednání. Jednání byla od sebe oddělena vystoupením sboru.

Kulisy si žáci sami malovali, opravovali či přemalovávali. Kostýmy žáci získávali zápujčkou od městské rady, spřízněné šlechty, či měšťanů.

Školská divadla neměla umístění přímo v budovách škol či kolejí. Často je užívala veřejnost a tak stála mimo areál kolejí. Aby se školy zároveň přiblížili spoluobčanům, pořádali divadelní představení pro veřejnost. Byli pozvaní otcové žáků, spřízněná šlechta, či známí, přátelé.

Divadla patřila mezi velmi oblíbenou kratochvíli a potulné skupinky herců znamenaly pro katolickou církev nebezpečí. Jejich světské komediální kousky, zájem o člověka, jeho povahu, se nyní snažily vytěsnit přísné hry o spáse duše. Jejich divadlo bylo zaměřeno na zachycení člověka, jeho vášní a skutečného života.

Pokud jezuité nechtěli, aby fantazie obyvatel podlehla zesvětštění, byli nuceni šířit své myšlenky pomocí divadla co nejatraktivněji. Proto, za pomoci svých žáků, kteří zde

---

³² přednes, recitace

³³ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, K. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2006. ISBN 80-246-1082-5, s. 97

působili jako amatérští herci, hráli hry, na něž námět přebírali nejen z Bible, ale i z antiky, ze života svatých, či ze starých legend o hrdinech.

Divadelní hry sloužily k výchově obyvatel, staly se jednou z důležitých součástí metod výchovy a vzdělávání. Pro Jezuity znamenaly ohromný nástroj k šíření názorů a myšlenek. K tomu používali i kousky, které měly kladně působit na mravy lidí a hráli i takové, které pomáhaly k potírání opilství, klení, či dalším lidským neduhům. Často se zaměřovaly na rodinné vztahy, vztahy mezi lidmi. Hry sloužily k posilování morálky a dobrých vlastností, rozvíjely náboženské cítění a také žáci hráli hry, zaměřeny na ty vlastnosti, které by měl mít každý dobrý vladař.

V žákovských divadlech byly, na rozdíl od světských, omezeny postavy. Téměř se zde neseťkáme s ženským elementem. Když se však už chlapci oblékli do ženských šatů, tak tento převlek měl sloužit jako alegorie, kdy v postavě ženy nevyužívali mluvené slovo. Tak jako u nás, využívali jezuité divadlo i na misiích v mnoha exotických zemích a působením na emoce se snažili jejich obyvatele seznámit s katolickým náboženstvím.

4.7 Posilování fyzické zdatnosti

Další součástí výchovy a vzdělávání byla výchova tělesná. Na školách Tovaryšstva Ježíšova se nesnažili vzdělávat své žáky jen po stránce duchovní, ale i tělesné. Protože ctili antiku a svým žákům dávali za vzor mnohé antické učence, heslo „mens sana in corpore sano“³⁴ si vzali za své. A tak se měly střídát hodiny učení a hodiny odpočinku, zaměřené na tělesná cvičení.³⁵ Žáci, pocházející z jezuitských škol, měli velmi dobrou fyzickou přípravu. Hrávali míčové hry, kuželky, ovládali šerm, jízdu na koni i střelba nebyla pro chovance ničím neznámým.

Tyto své dovednosti uměli využívat v mnohých studentských výtržnostech a i vojáky dokázali dostat do úzkých. Jejich kázeňské prohřešky se neobešly bez stížností občanů. Bylo zvláštností, že od svých profesorů, za tyto výtržnosti nebyli nijak trestáni, ba co víc, mnohdy byli jimi hájeni před úřady či veřejností.

4.8 Přírodní vědy

Ve školství byly přírodní vědy brány jako druhořadé. Největší význam měla snad jen matematika. Žáci se učili základům aritmetiky – sčítání, odčítání, násobilku. Znalosti matematiky končily trojčlenkou. Později se matematika stala oborem, ve kterém jezuité

---

³⁴ ve zdravém těle zdravý duch

³⁵ ČORNEJOVÁ, I. *Tovaryšstvo Ježíšovo Jezuité v Čechách*. Praha: Hart, 2002. ISBN 80-86529-30-4, s. 66

vynikali nad jiné.³⁶

Matematika byla tehdy chápána trochu jinak než dnes. Do matematiky krom aritmetiky a geometrie, jak ji známe dnes, patřily i takové disciplíny jako je astronomie, optika, stavby opevnění či sestavení slunečních hodin, fyzika i mechanika a v neposlední řadě hudba. Ta byla tehdy chápána jako matematický popis hudebních intervalů.

Ve výuce matematiky byli na našem území jezuité jediní, kdo se jí ve školství zabýval. Ve druhém ročníku filozofické fakulty patřila k povinným předmětům.

Pokud se objevil student s matematickým nadáním a měl-li zájem se dále matematikou zabývat, jezuité jej v jeho úsilí podpořili a další vzdělávání v tomto oboru mu bylo umožněno.

---

³⁶ ČORNEJOVÁ, I. *Tovaryšstvo Ježíšovo Jezuité v Čechách*. Praha: Hart, 2002. ISBN 80-86529-30-4, s. 69

5 Absolventi jezuitských škol

Nemůžeme jezuitu považovat jen za zlo, kvůli němuž muselo mnoho lidí odejít, jak se je nám mnozí autoři snaží představit. Dnes víme, že mezi jezuitu bylo mnoho otců, kteří za obyvatele, mezi kterými žili, pokládali i své životy. Snad nezištná pomoc při morových epidemiích či pomáhání domorodému obyvatelstvu ve vzdálených misiích je tomu dokladem.

Byli mezi nimi otcové, zabývající se přírodními vědami a kteří do naší země přinesli vzdělání a pokrok. Široké znalosti matematiky a astronomie jezuitských učenců působících v Klementinu můžeme obdivovat dodnes. Astronomická observatoř patří dosud k dominantám Klementina, stejně jako velké množství jimi vyrobených pomůcek a přístrojů, které sloužili také k výuce žáků.

Jako vynikajícího fyzika a astronoma bychom mohli jmenovat **Josefa Steplinga**. Ten studoval v Praze, kde posléze přednášel na filozofické fakultě. Později se vzdal profesorské stolice, pro nesouhlas s Aristotelem. Byla mu svěřena do správy klementinská hvězdárna a byl obdivovatelem a nadšeným propagátorem Isaaka Newtona. Po reformách Marie Terezie nastoupil jako ředitel filozofických a později matematicko-fyzikálních studií.³⁷

Po Bílé Hoře začal v Praze působit jeden z čelních představitelů tak zvané jezuitské scholastiky, **Rodrigo Arriaga**. Ten přednášel teologii a filozofii a jeho díla „Cursus philosophicus“ a „Cursus theologicus“ ovlivnila mnoho studentů.

V roce 1625 přišel do Prahy Vlám **Karel de Grotenoneque**, který se stal děkanem teologické fakulty. Byl výborným diplomatem s uměním jednat s lidmi.

V Praze a v Krumlově studoval **Albert Chanovský**. Člověk, který se i k nekatolíkům, choval s ohledem a mírně. V Olomouci a v Praze poté učil matematiku, hebrejštinu a vykládal „Písmo svaté“. Rektorem koleje v Českém Krumlově byl v letech 1621 – 1622.

Zasloužil se také o vznik koleje v Klatovech.

Pražský rodák **Emanuel de Boye** byl profesorem na bohoslovecké fakultě v Praze i Olomouci. Také sloužil jako misionář ve Švédsku.

V Praze, Olomouci a Vratislavi vyučoval vynikající matematik, který se věnoval i astronomii **Zikmund Hartmann**, nazýván též českým Euklidem.

---

³⁷ ČORNEJOVÁ, I. *Tovaryšstvo Ježíšovo Jezuité v Čechách*. Praha: Hart, 2002. ISBN 80-86529-30-4, s. 205

Člověk, který snil o cestě do vesmíru, byl olomoucký rodák **Valentín Stansel**. Přednášel astronomii a matematiku, pozoroval měsíc a zkonstruoval přístroj k měření výšek, délek a hloubek.

Jakub Kresa pocházel ze Smržic u Prostějova. Jeho veliké trigonometrické znalosti využil jako učitel na námořní škole v Cádizu. Ovládal, krom češtiny také latinu, italštinu, španělštinu, portugalštinu, němčinu, řečtinu či hebrejštinu.

Mezi filology ovládající jazyky patřil i otec **František Haselbauer**. Ten sestavil hebrejský a chaldejský slovník, sepsal dílo o gramatice těchto jazyků a dokázal vychovat mnoho schopných studentů.

O zřízení první slezské univerzity ve Vratislavi se zasloužil **Friedrich Wolf** z Lüdinghausenu.

V Hradci Králové se roku 1621 narodil **Bohuslav Balbín**. Studoval v Praze, Jičíně a v Olomouci vstoupil do Tovaryšstva. Je považován za zakladatele české historiografie. Pedagogické činnosti se věnoval v letech 1653-1654, kdy vyučoval syntax a rétoriku na pražských nižších studiích. Psal dějiny provincie a jeho práce byly často cenzurovány. V jeho básnické sbírce epigramů „Examen melissaeum“ (Včelí roj) se odráží jeho vztah k nemocem, ke kterým byl Balbín velmi náchylný. Avšak jedno z předních míst v jeho tvorbě představuje dílo „Miscellanea historica Regni Bohemiae“ (Rozmanitosti z historie Království českého). V tomto díle vyzdvihuje nejen historii země, ale ukazuje i zajímavosti z botaniky, zoologie i zeměpisu. K jeho kladům patří to, že si vážil i svých protivníků a také je uznával a ctil. Sympatizuje s českými nekatolíky, jako byli Jan Stránský či Jan Amos Komenský.

Jméno patera **Antonína Koniáše** je známo snad každému, již z učebnic základních škol, kde je prezentován jako horlivý palič „závadných knih“. Jeho „Clavis haeresim claudens et apperrens“ je vlastně soupis českých tisků a nutno dodat, že byl velkým znalcem českých autorů i českého jazyka.

Snad každému řekne něco málo jméno Jiří **Josef Camel** - přírodovědec, lékárník. Jeho zájem o medicínu mu kazil fakt zákazu pitev a nízká znalost anatomie v tehdejší společnosti nepomáhala lidem se zájmem o tento obor v rozvoji. Lékárníci proto sbírali rady a znalosti z již vydané odborné literatury. Jeho zájem o přírodu vedl k objevu čajovníku po něm nazvaném - kamélií.

V Olomouci narozený **František Zeno** patřil také k vynikajícím astronomům a matematikům. Není pochyb, že některé z jeho slovních úloh – na které kladl při výuce velký důraz - přežívají doposud ve školních učebnicích a dnešními vědci je také považován za otce české archeologie.

Hudebník, evropského formátu a nedostudovaný posluchač jezuitského gymnázia **Adam Václav Michna** se stal učitelem hudby v jezuitském semináři. Je autorem mnoha duchovních skladeb.

Stejně tak jistě dobře známe vánoční skladbu „Veselé vánoční hody“, která byla dílem vynikajícího skladatele **Bedřicha Briedela**.

V Brně studoval český jazykovědec **Josef Dobrovský**. Ze školní literatury jej známe jako zakladatele slavistiky. Byl však i jezuitským knězem, také filologem či historikem. Jeho mateřštinou byla němčina a až na gymnáziu v Havlíčkově Brodě se naučil česky. Novicem jezuitského řádu se stal roku 1772 a po zrušení řádu přešel na teologii do Prahy. Na kněze byl vysvěcen v Hradci Králové roku 1887. Později působil u hrabat Nosticů jako učitel matematiky, kteří jej notně podporovali v době, kdy musel po zrušení seminářů jako rektor generálního semináře na Hradisku v Olomouci odejít. Josef Dobrovský se aktivně účastnil vědeckého života. Byl spoluzakladatelem České společnosti nauk či Národního muzea v Praze.

Absolventem jezuitského gymnázia v Jindřichově Hradci byl možná mnohým známý maďarský národní hrdina, vůdce národního odboje proti Habsburkům **František Rákóczi**.

Stavba vodního díla v Mexiku pod vedením **Šimona Boruhradského**, narozeného v Polné, zachránila Mexico City před záplavami.

Autor mapy Sibíře **Jiří David** zaznamenal cestu z Evropy do Číny.

Za zmapování Amazonky - od pramene až po její ústí do Atlantského oceánu vdčíme **Samueli Fritzovi**.

6 Tradice jezuitského vzdělávání v českých zemích

Práce členů Tovaryšstva Ježíšova se vyznačovala vynikající organizací práce a výjimečnou úrovní školství. Ač se o jezuitěch mluví jako o progresivním řádu, který šel tvrdě za svým cílem při rekatolizaci obyvatelstva, měli bychom být objektivní a tyto hrany přece jen trochu zmírnit. Přesně vytyčený cíl, který si jezuité pro vzdělávání stanovili, byl předpokladem k jejich úspěšnému působení. Jezuitské školství je toho celoevropským důkazem. Pro jezuitu nebylo nejdůležitější vyvracení názorů, ale vzdělávání ve víře.

Nelze jim upřít skutečnost, že školství ovládali již před Bílou Horou, i když katolictví bylo v menšině a v našich zemích převládalo protestantské či luteránské vyznání.

Víme již, že na konci 16. století ovládali dvě univerzity – v Praze (1562) a Olomouci (1573) a založili mnohá gymnázia: v Brně (1572), Českém Krumlově (1584), Chomutově (1589), Jindřichově Hradci (1594), Kladsku (1595).

Jezuité dali školství v zemích Koruny české do té doby nebývalý řád a organizaci, která je víceméně udržována doposud. Na první místo bychom mohli zařadit bezplatný školský systém.

Základem jejich školství byla výuka jazyků. Tehdy byla latina jazykem učenců, vědců, inteligence a proto byla základem výuky. V prvních třech třídách gymnázií vyučovali pouze patres, kteří uměli česky. Výuka probíhala v mateřštině a žáci se latinu učili intenzivně tak, aby po třech letech latinskou gramatiku bez problémů zvládali.

Při výuce nezavrhovali myšlenkami protestantských myslitelů a Komenského učebnice „Dveře jazyků otevřené“ byla jezuita ve školách hojně využívána.

Vyučovali názorně a zájem o studium byl podporován častými soutěžemi a oblíbenými divadelními představeními. Využívali přirozené vlohy každého z žáků a snažili se o podporu jejich individualit.

Přelomovým obdobím v jezuitském gymnaziálním školství byla první polovina 18. století. Tehdy se projevil zájem státu, co nejrychleji zavést do studií poznatky z přírodních věd. Zde se mnohým jezuitským badatelům otevřely dveře k využití svých znalostí a nových poznatků zejména v matematice a přírodovědě. Dnes jim nemůžeme odepřít přínos v oblasti astronomie. Přispěli k vytvoření astronomických metod pozorování, které vedly k určení zeměpisných souřadnic, zároveň se také podíleli na tvorbě kartografických prací.

Sami svými objevy získávali nové poznatky, které však popírali jejich aristotelovsko-ptolemaiovskou kosmologii a byli tak nuceni je akceptovat. Patřili mezi první badatele, využívající k pozorování dalekohled.

Jejich zásluhou bylo otevřeno první veřejné muzeum v Klementinu. Sbíрка, kterou sestavil Kašpar Pflüger obsahovala vzorky minerálů, přístroje z oblasti fyziky, geometrie, astronomie, obrazy, hudební automaty, mince, vzorky přírodnin z exotické flóry i fauny. Bohužel, sbírky byly po zániku řádu ze značné části rozebrány. Část, kterou se podařilo zachránit, se dnes nachází v Národním muzeu a Národním technickém muzeu.

Metody jejich práce ve vzdělávání mládeže, se ukázaly jako velmi přínosné a kvalitní. Z jejich škol vycházeli nejen kritičtí a netolerantní katolíci, kteří potírali svobodu myšlení, ale také vynikající vědci, lidé chápající lidské slabosti, učenci, kteří se snažili sloužit společnosti i s nasazením vlastních životů (připomeňme si morové epidemie).

Závěr

Již od národního obrození je tradiční kritický pohled veřejnosti na Tovaryšstvo Ježíšovo. Na kritice rekatolizace stavěla i komunistická ideologie. Kritika jezuitů však není jen český fenomén. Jezuité mají špatnou pověst ve všech zemích a slovo jezuita je často synonymem pro pokrytce. Proč? S úspěchem, mocí a vlivem roste také nepřátelství. Nemůžeme jim však upřít skutečnost, že výrazně ovlivnili vědu, umění i vzdělávání mládeže. Jak již víme, v řadě uměleckých oborů v zemích Koruny české zanechali své stopy.

Co vedlo jezuitu k tomu, že se tak angažovali v kultuře?

Bylo to přesvědčení, že jen katolická víra je cesta ke spáse, proto se ji snažili šířit všemi prostředky. Pokud chceme oslovit, musíme oslovit všechny smysly.

Snažili se přiblížit Boha a to ve všech oborech umění – v literatuře, malířství, hudbě. Výzdoba kostelů nebyla nahodilá, měla přesný ikonografický program. Nic nedělali náhodně. Jejich pedagogický program přibližoval teologické pravdy každému věřícímu.

Doménou jezuitů bylo divadlo. To bylo spojeno s pedagogickou činností, jako součást výuky. Zde se žákům předkládaly mravní ideály, učili se způsob výstupu, nacvičovali jazyk či neverbální projevy. Divadlo bylo vždy spojeno s hudbou.

Nesmazatelné stopy zanechali v pedagogické činnosti, ve výchově a vzdělávání žáků.

Vliv jezuitů na školství byl mimořádný. Jezuitské gymnázium bylo v našich zemích velmi důležité pro formování celé společnosti. Toto postavení je tak jedinečné, že téměř splynulo s barokním středním školstvím. Předpis „Ratio studiorum atque Institutiones scholasticae Societatis Iesu“, byl natolik dokonalý, že již nebylo třeba pro každou školu vydávat školní řády, či metodické příručky pro učitele.

Můžeme posuzovat členy Societatis Jesu v dějinách evropské kultury jakkoli.

Nelze jim však upřít obdivuhodnou aktivitu v mnoha oborech.

Jejich smysl pro hledání a ověřování nových věcí, pravd, jejich úžasnou houževnatost, ukázněnost.

Literatura:

- BARTOŠ, J. (red.), BISTRICKÝ, J., HOLINKOVÁ, J., aj. *Malé dějiny Olomouce*. Ostrava: Profil, 1972. 48-026-72.
- BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, K. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2006. ISBN 80-246-1082-5.
- ČORNEJOVÁ, I. *Tovaryšstvo Ježíšovo Jezuité v Čechách*. Praha: Hart, 2002. ISBN 80-86529-30-4.
- ČORNEJOVÁ, I., RICHTEROVÁ, A., aj. *Jezuité a Klementinum*. Praha: Národní knihovna ČR: Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova, 2006. ISBN 80-7050-485-4.
- FACHTNEROVÁ, A. *Rektoři kolejí Tovaryšstva Ježíšova v Čechách na Moravě a ve Slezsku do roku 1773*. Praha: Národní knihovna, 1993. ISBN 80-7050-158-8.
- FÜLÖP-MILLER, R. *Moc a tajemství jezuitů*. Praha: Rybka Publishers, 2000. ISBN 80-86182-14-2.
- JANSEN, B. *Jezuité v přírodních vědách a ve filosofii 17. a 18. století*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, s. r. o., 2004. ISBN 80-86715-18-3.
- JIRÁSKO, L. *Jindřichohradecká jezuitská kolej*. Jindřichův Hradec: Národní muzeum fotografie, o.p.s., 2006.
- KOLÁČEK, J. *200 let Jezuitů v Brně*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2002. ISBN 80-86045-88-9.
- KOLÁČEK, J. *Dějiny Těšínské rezidence Tovaryšstva Ježíšova a gymnázia*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2006. ISBN 80-86715-51-5.
- NOVÁKOVÁ, J. *Čtvrt století nad Komenským*. Praha: Kalich Praha, 1990. ISBN 80-7017-084-0.
- RADIMSKÝ, J., aj. *Jesuité v Olomouci 1967-1773*. Brno: Krajský archiv.
- SCHULZ, J. (red.), ŠMERAL, J. (odb.red.). *Dějiny Olomouce I*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009. ISBN 978-80-244-2368-5.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Lenka Hysková
Ústav:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	Mgr. Neumeister Pavel Ph.D.
Rok obhajoby:	2011

Název práce:	TOVARYŠSTVO JEŽÍŠOVO A JEHO PEDAGOGICKÉ Vlivy na území zemí Koruny české
Název v angličtině:	SOCIETY OF JESUS AND ITS EDUCATIONAL INFLUENCES ON THE LANDS OF CZECH CROWN
Anotace práce:	Předkládaná bakalářská práce je zaměřena na problematiku dějin v oblasti pedagogiky. Práce popisuje působení církevního řádu „Tovaryšstvo Ježíšovo“ v časovém období let 1556 – 1773. Cílem je představit práci tohoto řádu v oblasti edukace, struktury jezuitského školství na našem území, používaných metod a jejich struktury a cílů. Zdůraznit přínos Tovaryšstva Ježíšova v šíření vzdělanosti v zemích Koruny české.
Klíčová slova:	Rekatolizace, škola, výchova a vzdělávání, žáci, pedagog,
Anotace v angličtině:	Bachelor's work is about history of pedagogy. The work describes action of order Society of Jesus during the period 1556-1773. This report presents activities of this order in education, structure and aim. This work accents a benefit of the Society of Jesus in propagation of the education in the Lands of the Czech Crown.
Klíčová slova v angličtině:	Recatholic, School, education, pupils, educationalist
Rozsah práce:	39 stran
Jazyk práce:	Český

